

РЕЦЕНЗИЯ

от

Член-кореспондент на БАН, проф. д.а.н. арх. АТАНАС КОВАЧЕВ
Ръководител катедра „Архитектура и урбанистика”
в Архитектурен факултет на
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър”, Варна

ОТНОСНО:

Дисертационния труд на дипл. инж. арх. **СТОЯН ТОДОРОВ** за присъждане на образователна и научна степен „Доктор” по научна специалност (докторска програма) „Архитектура на сгради, конструкции, съоръжения и детайли“, професионално направление 5.7. Архитектура, строителство и геодезия, катедра „Архитектура и урбанистика”, Архитектурен факултет (АФ), Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ (ВСУ „Черноризец Храбър“), Варна.

Рецензията е представена в качеството ми на:

- ⌚ **член на Научното жури**, назначено със Заповед № 338 от 23.06.2026 г. на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна, на основание на чл. 4, ал. 2 от Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и чл. 2 от Наредба № 12 за придобиване на образователна и научна степен „Доктор” във ВСУ „Черноризец Храбър“, във връзка с процедурата за защита на дисертационния труд на дипл. инж. арх. **СТОЯН ТОДОРОВ**.
- ⌚ **рецензент** по конкурса с решение на Научното жури от първото му заседание, проведено на 02.07.2026 г.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд на дипл. инж. арх. **СТОЯН ТОДОРОВ** за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ е на тема: **„ОРГАНИЗАЦИОННИ МОДЕЛИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА СГРАДИ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ И ФОРМИРАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ЗАДАЧИ НА АРХИТЕКТИТЕ”**, научна специалност (докторска програма) „Архитектура на сгради, конструкции, съоръжения и детайли“, професионално направление 5.7.

Архитектура, строителство и геодезия. Докторантът е разработил дисертационния си труд в самостоятелна форма на обучение в катедра „Архитектура и урбанистика“ в АФ на ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна, със срок на обучение съгласно Заповед № 267 на Ректора на университета от 05.2023 г. до 05.2026 г. Дисертационният труд се състои от 2 тома. **Том 1.**, с обем от **504 страници**, включва въведение, изложение в пет глави, заключение, списък с авторски публикации по темата, библиография, терминологичен речник, списък на вложените фигури и на 16 приложения. Съдържанието на главите е представено в параграфи, като в края на всяка глава са направени обобщени изводи. Основният текст съдържа **60 фигури**. Списъците на литературни източници се състоят от 24 монографии, 26 издания на нормативни, статистически и планови документи и 85 публикации в Интернет на български, английски, немски и руски езици. **Том 2.** включва приложения. Част от тях са представени в дигитален вид в две USB карти.

АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА.

Разглежданата тема е актуална и значима. Докторантът е извършил проучване на разнообразни източници и автори, като е изявил теоретичната същност на темата, систематизирайки научно обосновани изводи и предложения.

ОБЕКТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ са сградите в България и Бавария като резултат от разглеждането на специфични строителни култури, на рамкови условия и на зависимости между ролята на архитектите и възложителите в строителни начинания и качеството на застроената жизнена среда.

ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ са неизследвани досега в паралелен план феномени в сектор „Строителство“ в България и Бавария:

- ⌚ исторически метаморфози на професионалните задачи на архитектите в България и Бавария;
- ⌚ интереси и задачи на участниците в процеса на създаване на сгради в България и Бавария;

- ⌚ закономерности при реализацията на начинания по създаване на сгради в България и Бавария;
- ⌚ ролята на професията архитект за постигането на оптимални съотношения между обществените и частните интереси при създаване на сгради в България.

ОБХВАТ И ГРАНИЦИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ.

Тематичен обхват: Научният труд е посветен на упражняването на професията архитект при създаването на сгради в България и Бавария като феномен, който се проявява по различен начин в две различни европейски строителни култури. Той търси закономерности в посочените професионални реализации, които кореспондират с редица рамкови условия и имат приноси към състоянието на застроената жизнена среда и на двете територии. Дисертационният труд се простира върху конкретни **исторически и логически свързани обстоятелства**.

Времеви обхват: Професията архитект се заражда и развива в третата българска държава от края на XIX век. По тази причина представеното изследване разглежда рамковите условия за нейното упражняване и кореспондиращите с тях закономерности в упражняването на професията архитект в периода от края на XIX век до 2026 г. При прилагането на сравнителния подход като ключов похват на труда паралелно протича и изследването на тематичната проблематика в Бавария през същия период.

Пространствен обхват: Научното изследване е фокусирано върху организационните алгоритми и върху упражняването на професията архитект при създаването на сгради в границите на две строителни култури, възникнали съответно на териториите на България и Бавария.

ОСНОВНАТА ЦЕЛ на изследването е да се установят **закономерности в упражняването на професията архитект и в избора на оптимален организационен модел** при създаването на сгради в България и Бавария и произтичащите от тези закономерности състояния на жизнената среда.

СПЕЦИФИЧНИТЕ ЦЕЛИ на дисертационния труд се състоят в достигането на следните **пет резултата**:

- ⌚ осъществен исторически преглед на ролите на архитекта в процесите по създаване на сгради в България и Бавария;
- ⌚ проведен анализ на интересите и на обществените призвания на участниците в процеса по създаване на сгради в България и Бавария;
- ⌚ изведени закономерности при реализацията на строителни начинания в България и Бавария;
- ⌚ разработен подход към промяната на рамковите условия за пълноценен принос на архитекта в процесите по създаване на сгради;
- ⌚ разработване на нов бизнес процес по предоставяне на базирана на информационни и комуникационни технологии услуга за определяне на оптимален модел на процеса на създаване на сгради в България и Бавария, инструментализиран чрез ново софтуерно приложение.

ЗАДАЧИТЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО произтичат от изявените Основна и Специфични цели и се състоят в това, да се:

- ⌚ изследват историческите метаморфози на професионалните задачи на архитектите и инженерите в България и Бавария от края на XIX век до днес и се проведат паралели между ролите на архитектите в двете строителни култури;
- ⌚ изясни актуалното съотношение между обществените и частните интереси в процеса по създаване на сгради в България и Бавария и се проведе сравнителен анализ на двата феномена;
- ⌚ проучат обществените призвания на участниците в процеса по създаване на сгради в България и Бавария и се съпоставят влиянията им върху състоянието на жизнената среда;
- ⌚ установят закономерности при реализацията на строителни начинания в България и Бавария;
- ⌚ изследват процесите по реализация на строителни намерения в България и Бавария и се изведат и сравнят общите модели на тези процеси в двете строителни култури;
- ⌚ изведе алгоритъм за избор на оптимален организационен модел на едно строително начинание;

- ⌚ разработи подход към промяната на рамковите условия за пълноценен принос на архитекта в процесите по създаване на сгради, а с това и към възраждане на автентичния професионален профил на архитекта като генералист в България и др.;

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОБЛЕМ

Основният изследователски проблем е комплекс от **игнорирани от досегашни изследвания деформации** в рамковите условия, включително нормативната уредба, съдебните практики, административните практики и бизнес практиките в сектор „Строителство“ в България, които водят до **дисбаланс** между обществените и частните интереси, включително тези на участниците в процеса по създаване на сгради и на потребителите, до **ниско качество** на жизнената среда и до **обезценяване** на професията архитект. Изследването на този проблем се осъществява чрез **сравнение** с рамковите условия в сектор „Строителство“.

ПОДХОД, МЕТОДИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ.

Използваните в дисертационния труд методи и инструменти произтичат от естеството на проблематиката, върху която той е фокусиран. За да се решат основните задачи е проведено изследване чрез сравнителен подход към феномени в два сектора „Строителство“ – на България и Бавария. Научната работа се изразява в използването на **теоретични, емпирични и експериментални средства** при разкриването на същината на явления в **три сегмента на обекта на изследване**: строителна култура; рамкови условия на процесите по създаване на сгради; професионален профил на архитекта:

ТЕОРЕТИЧНИ:

- ⌚ методи от Теория на системите (изследване на зависимости, закономерности, взаимодействия, развития);
- ⌚ интердисциплинарно проучване и анализ на теоретични разработки;
- ⌚ систематизиране, съпоставка и сравнение на теоретични идеи;
- ⌚ синтез на постигнати резултати.

КАЧЕСТВЕНИ ЕМПИРИЧНИ

- ⌚ провеждане на анкета;

- ⌚ проучване на статистически данни, свидетелства за: административни практики, бизнес практики, съдебни решения, нормативни документи;
- ⌚ изследвания на общите характеристики на съвкупност от обекти и на специфичните характеристики на групи от тях.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ:

- ⌚ разработване на модели;
- ⌚ експериментално преминаване през административни и съдебни процедури;
- ⌚ разработване на подход за промяна на рамковите условия в сектор „Строителство“ в България;
- ⌚ разработване на нов дигитализиран бизнес процес по предоставяне услуга за определяне на оптимален модел на процеса на създаване на сгради в България и Бавария, инструментализиран чрез ново софтуерно приложение.

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Краткото представяне на структурата и съдържанието на дисертационния труд показва следната картина:

ВЪВЕДЕНИЕ. Разгледани са: Актуалността на проблема; Концептуалният контекст; Обектът, Предметът и Обхватът на изследването; Изследователският проблем; Целите и Задачите на изследването; Работните хипотези; Методите и инструментите на изследването; Адресатите на изследването и други основополагащи елементи на научния труд.

ГЛАВА ПЪРВА ИСТОРИЧЕСКИ МЕТАМОРФОЗИ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ЗАДАЧИ НА АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ анализира важни въпроси, свързани с: Установяване на архитектурната професия в Княжество / Царство България под влиянието на европейски строителни култури; Архитектурната професия в България от края на Втората световна война до днес; Архитектурната професия в Бавария от края на XIX век до днес; Обобщение, вкл. Теза, Аргументация и Изводи.

ГЛАВА ВТОРА НОРМАТИВНИ РАМКОВИ УСЛОВИЯ ЗА УПРАЖНЯВАНЕ НА ПРОФЕСИЯТА АРХИТЕКТ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ акцентира на:

Професията архитект в контекста на европейското общностно регулиране на свободните професии; Професията архитект в контекста на националното регулиране на свободните професии; Обобщение, вкл. Теза, Аргументация и Изводи.

ГЛАВА ТРЕТА АДМИНИСТРАТИВНИ, СЪДЕБНИ И БИЗНЕС ПРАКТИКИ, ФОРМИРАЩИ РАМКОВИ УСЛОВИЯ ЗА УПРАЖНЯВАНЕ НА ПРОФЕСИЯТА АРХИТЕКТ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ дискутира: Административни; съдебни и бизнес практики при упражняването на професията архитект в България и Бавария. Съпроводена е от Обобщение вкл. Теза, Аргументация и Изводи.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИЯТА НА НАЧИНЕНИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА СГРАДИ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ, като една от изводните глави, разработва: **Модели** на реализацията на строителни начинания в България и Бавария. Съпроводена е от Обобщение, вкл. Теза, Аргументация и Изводи.

ГЛАВА ПЕТА РОЛЯ НА ПРОФЕСИЯТА АРХИТЕКТ ЗА БАЛАНСИРАНЕ МЕЖДУ ОБЩЕСТВЕНИТЕ И ЧАСТНИТЕ ИНТЕРЕСИ ПРИ СЪЗДАВАНЕТО НА СГРАДИ В БЪЛГАРИЯ също е изводна глава и разглежда предефиниране на правата и отговорностите на участниците в процеса на създаване на сгради. Съпроводена е от Обобщение, вкл. Теза, Аргументация и Изводи.

В **ЗАКЛЮЧЕНИЕТО** са представени постигнатите резултати и се акцентира на научните и научно-приложните приноси на труда.

ОБОБЩЕНО:

Дисертационният труд е представен във вид и обем, съответстващи на изискванията на нормативните документи на ВСУ „Черноризец Храбър“.

- ⌚ Във Въведението на дисертацията са изложени необходимите елементи на научното изследване.
- ⌚ В изложението на главите на дисертационния труд се открояват съществените страни на предмета на изследването, конкретизира се съдържанието на научно-изследователските задачи, които се решават.
- ⌚ В Заключението се акцентира на приложимостта и ползвателите на изследването, възможностите за последващи разработки и продължаващи

научни изследвания. В приложената към дисертационния труд декларация за оригиналност докторантът декларира, че в труда не са ползвани публикации и разработки на други автори, без да бъдат цитирани.

ПРИНОСИ на дисертационния труд.

Дисертацията е проведена като **комплексна научно-приложна работа**, проследяваща историческото развитие, съвременното състояние и перспективите пред упражняването на професията архитект в контекста на създаване на сгради в две различни строителни култури – българската и баварската. Чрез прилагането на сравнителна база на **интердисциплинарен подход**, съчетаващ историческо изследване, анализ на практически процеси, теоретичен синтез и разработване на дигитален инструмент, трудът запълва съществуваща празнота в познанието относно взаимодействието между организационните модели на строителния процес и професионалната идентичност на архитекта, и в постигането на адекватен оптимален избор на модел за неговата реализация.

Основният принос на дисертационния труд се състои в разкриване и аргументирано доказване на определени от специфичните рамкови условия **устойчиви закономерности в упражняването на професията архитект и в избора на оптимален организационен Модел** при създаването на сгради в България и Бавария. Това е постигнато чрез изследване на историческото развитие и на актуалното състояние на рамковите условия в двете строителни култури, както и чрез анализ на съотношенията между публични и частни интереси.

Към основния теоретичен принос се отнасят и следните **съпътстващи научно-приложни приноси**:

- ⌚ Чрез систематично проучване на библиографски, архивни, нормативни и документални източници са проследени процесите и явленията в историческото развитие на строителните култури на България и Бавария и влиянието им върху професията архитект. Изследвани и обяснени са **историческите трансформации** на професионалните задачи на архитектите от края на XIX век до наши дни, като са проведени паралели

между обществените функции на архитектите в двете строителни култури.

- ⌚ На базата на сравнителен анализ и целенасочен синтез на правни регулации, съдебни, административни и бизнес практики е изградена авторова **интерпретация на строителните култури** на България и Бавария. Тя допринася за по-доброто разбиране на взаимодействието между елементите на рамковите условия и на механизмите, формиращи професионалните роли и отговорности на архитектите в двете макросреди. Значимост имат резултатите от проведения **експеримент** с поведението на български институции при поставянето им пред казуси, свързани с упражняването на професията архитект в България.
- ⌚ Въз основа на сравнително изследване на съвременните процеси по реализация на инвестиционни намерения за създаване на сгради в България и Бавария са **изведени основни организационни модели** на визираните процеси. Моделите са структурирани в съответствие с обективни конфигурации от процеси и са графично илюстрирани, като могат да служат както за ориентир, преодоляващ в голяма степен информационната асиметрия по отношение на възложителя, така и като практически инструмент при реализацията на строително начинание.
- ⌚ Чрез исторически и теоретичен анализ е изведен **нов подход към предефиниране на ролята на професията архитект в България** за постигане на баланс между обществените и частните интереси при създаването на сгради. Подходът допринася за създаване на благоприятни теоретични условия за възстановяване на автентичния професионален профил на архитекта като генералист и за осигуряване на пълноценното му участие в процесите по създаване на сгради. Направено е ново определяне на професионалните задачи и идентичността на архитекта чрез изследване на факторите, формиращи професионалния му профил в България и Бавария. Доказано е, че професионалната идентичност на архитекта се определя от специфичните съотношения между публични и частни интереси в съответната строителна култура.

- ⌚ Дисертационният труд формулира **предложения за преодоляване на установени деформации** в българската нормативна уредба, административни и бизнес практики, които ограничават ефективното участие на архитекта в реализацията на строителни начинания. Те обхващат: предефиниране на **правата и отговорностите на участниците** в процеса на създаване на сгради в България и Бавария; предефиниране на **ролята на професионалната организация на архитектите** за стартиране на процеса на възстановяване на автентичния профил на архитекта като генералист, вкл. чрез система на стратификацията в гилдията на архитектите, система за продължаващо професионално развитие на архитектите, система за застраховане на професионалната отговорност на архитектите, в унисон с адаптиране към процесите в строителния сектор.
- ⌚ Разработен е **нов бизнес процес** по предоставяне на базирана на информационни и комуникационни технологии услуга за определяне на оптимален модел на процеса на създаване на сгради в България и Бавария, инструментализиран чрез **ново софтуерно приложение** (www.-models.iqvolution.ws).

Разгледани са приложимостта и ползвателите на научното изследване и възможности за следващи разработки. Оценявам авторовите виждания за възможни продължаващи научни изследвания и за разработване на нови теоретични и приложни решения за постигане на висококачествена жизнена среда.

АДРЕСАТИ на резултатите от изследването са всички участници в процеса на създаване на строежи, секторните професионални организации, органи на законодателната, изпълнителната и съдебната власти, научни и академични среди, потребителите на строежи.

ПРЕЦЕНКА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ по дисертационния труд.

Публикациите на автора по приложен към труда списък са 9, с което е надхвърлен неколkokратно минимално необходимия брой публикации за

докторска дисертация. И 9-те публикации са на български език и са самостоятелно разработени. Публикувани са в периода 2011-2024 г., като повечето са в периода 2023-2024 г. Свързани са с темата на дисертационния труд и отразяват важни постановки от научното изследване. Част от публикациите са докладвани на международни научни конференции и са включени в сборници с научни трудове от тези конференции. Друга част са публикувани в сп. „Архитектура“, реферирано в НАЦИД. Всички публикации са спомогнали част от резултатите на изследването да бъдат апробирани сред научната общност и да получат популярност.

АВТОРЕФЕРАТ. Композиран е съгласно изискванията и отразява основните части от дисертацията, с което се дава възможност да се очертаят постигнатите аналитични, теоретични и практически приноси, които приемам. Структурата му отразява съдържанието на основните глави от дисертационния труд. Текстът предлага в синтезиран вид най-важните теоретични и практически приноси, които имат значение за научната област.

ПРЕПОРЪКИ.

Към дисертанта имам две препоръки:

1. Препоръчвам дисертационният труд да бъде **издаден като самостоятелна монография** на български, а по възможност и на чужд език, като при евентуално издаване трудът се адаптира и за по-широка аудитория, работеща в тангиращи полета на дисертационното изследване.

2. Независимо, че разработените и публикувани изследвания на автора (9 публикации) защитават и надхвърлят необходимия в количествено и качествено отношение брой на публикациите към дисертация за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“, към дипл. инж. арх. Стоян Тодоров имам препоръка да продължи научните си изследвания и увеличи в бъдеще публикационната си дейност, като разработи и публикува **научни студии и статии у нас и особено в чужбина в реферирани и индексирани в световни бази данни архитектурни издания (а по възможност и в списания с Импакт Фактор)**, което ще създаде условия за международно цитиране на неговите изследвания и ще го утвърди като учен с позиции в областта, в която работи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Квалификацията на **дипл. инж. арх. СТОЯТ ТОДОРОВ** и досегашната му работа в полето на научните изследвания по разглежданата тема: **„ОРГАНИЗАЦИОННИ МОДЕЛИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА СГРАДИ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ И ФОРМИРАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ЗАДАЧИ НА АРХИТЕКТИТЕ”** ми позволяват да направя извод, че е разработена качествена и полезна за теорията и практиката дисертация, а авторът показва с този труд, че може да анализира, диагностицира и синтезира проблеми, формулирайки изводи и предложения в разглежданата област.

Темата на дисертационния труд е комплексна и актуална. Изследвана и развита е по оригинален начин. Проучени са материали от разнообразни източници и различни автори, свързани с тематиката на изследването. Извлечена е квинтесенцията по темата и са формулирани и систематизирани обосновани предложения.

Оценявам практико-приложната стойност на предложените **МОДЕЛИ**, разработващи различни аспекти от научното изследване. Приемам дисертационния труд на докторанта за самостоятелно разработен и завършен. Спазени са изискванията на ЗРАСПБ, Правилника към него и Наредба № 12 на ВСУ „Черноризец Храбър“ за „придобиване на образователната и научна степен „Доктор“. Дисертационният труд показва, че докторантът притежава теоретични знания в научната област и способности за самостоятелни научни изследвания.

Всичко гореизложено ми дава основание да предлага на членовете на Научното жури да оценят по достойнство разработения дисертационен труд и да присъдят образователна и научна степен „ДОКТОР” на дипл. инж. арх. СТОЯН ТОДОРОВ по научна специалност (докторска програма) „Архитектура на сгради, конструкции, съоръжения и детайли“ в професионално направление 5.7. Архитектура, строителство и геодезия.

Рецензент:

**Член-кореспондент на БАН, проф. д.а.н. арх. АТАНАС КОВАЧЕВ,
„Доктор хонорис кауза“ на Лесотехнически университет, София (2024),
„Почетен професор“ на Московския архитектурен институт (МАРХИ) (2016)
и Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“ (2024)**

София / Варна, 15. 07. 2026 г.